

ה"ימין" בצבת ה"הגמוניה הפועלית"

יוסף נדבה

על השיבוש במונחי השגרה של הריבוד החברתי בישראל ניתן לעמוד גם מניתוח תוצאות הבחירות לכנסת; לפי חלוקת הקולות הניתנים למפלגות השונות מתברר כי עיקר תמיכתו של הליכוד באה לו מן השכבות החלשות בעם, בעוד שהמערך נהנה מאהדתם של יושבי אזורי היוקרה בערים. מכאן, שהליכוד זכאי לטעון ביתר הצדקה לייצוג אמיתי של ה"פרולטריון" משזכאים לכך האפיגונים של בני האסכולה של הסוציאליזם האוטופי שהתנדף כלא־היה שנים רבות לפני שהגענו לעצמאות מדינית.

אין חולק על כך שחיינו מתנהלים על פי סולם ערכים מסולף מעיקרו. השאלה היא אם בכלל ניתן לחולל כיום את התמורה החברתית המתחייבת. מאז קום המדינה פקדו את ארצנו בביקוריהם משלחות־משלחות של אנשי מדע ידועי שם, פוליטיקאים מנוסים, סוציולוגים מיומנים, אנשי כלכלה ממולחים, מומחים ואנשי רוח בעלי רצון טוב ורוח נדיבה, שביקשו בדרכם שלהם לסייע לנו בעצותיהם הנבונות, כדי להקנות ממשות לחלום הציוני שהחל להתגשם לנגד עינינו - וגם לגודל השתאותו של העולם הנאור כולו - ולהבטיח את קיומה של המדינה לאורך ימים. למרבה הצער, נתקלו כל הצעותיהם והמלצותיהם בקיר אטום. אפשר שתוצאה זו היתה נעוצה במהותו הנפשית של עמנו מעצם בריאתו. ההיסטוריה היהודית לדורותיה רצופה פרדוקס מוזר: משכבר הימים ייחסו לעמנו רבים מהוגי הדעות בקרב הגויים יסודות של מרדנות, אף אמרו עלינו שהננו מעוררי תסיסה בלא לאות במגמה לערער מוסדות מדינה וחברה, וכי משמשים אנו בחזקת קטליזטורים

ה מכבר ניטשטשו מושגי "ימין" ו"שמאל" בלכסיקון הפוליטי של ישראל, ושוב לא ניתן להצביע על הבדלים של ממש בריבוד הסוציאלי הקיים בעם, מבחינת השקפות פוליטיות וחברתיות כאחת. במערכת הבחירות לכנסת שוב אין מנסרות בחלל עולמנו סיסמאות השאלות מתורת הסוציאליזם והמרכסיזם. דומה כי בשנת 1951

השמיעה גולדה מאיר בפומבי בפעם האחרונה את ה"אני מאמין" של מפא"י על "התגשמות הסוציאליזם בימינו". מני אז נזכרים נציגי המערך בזהותם ה"סוציאליסטית" רק לעתים רחוקות, כגון, כאשר ברצונם לשלם מס שפתיים לרגשות נוסטלגיה לאידיאות מן העבר הרחוק, כל אימת שהם יוצאים מן הארץ להשתתף בוועידות האינטרנציונל השני, הסוציאליסטי. גם המשך הכוסף לערך השוויוניות, שהדו הקלוש נשמע עדיין מפעם לפעם בחוצותינו, אינו אלא חלום באספמיה. הפער בין עניים לעשירים בישראל נשאר בעינו, ואולי אף החריף בשנות המדינה, הואיל ונעדר מן המשק הוויסות הטבעי, הפועל מכוח חברה

הנושאת את עצמה מבחינה כלכלית. כידוע, רחוקים אנו עדיין מעצמאות כלכלית כרחוק מזרח ממערב, וכספי הסיוע האמריקאי אינם מוזרמים בכל המקרים בהתאם לקניי־מידה של ייצור, אלא לפי שיקוליהם של בעלי אינטרסים הממונים מטעם המפלגה על "קצרת החלוקה".

פרופ' יוסף נדבה, איש אשכולות, חוקר תולדות הציונות ותולדות עם ישראל, סופר, משפטן, פרופסור למדע המדינה, מתרגם, עיתונאי ופובליציסט. י.ג. נמנה עם מייסדי נתיב ופרסם בו רבות.

קווים כללים ניתן לומר, כי המשטר בישראל, שהיה, כפי שציינו, שמרני ביסודו, נתקיים עד מאי 1977, כלומר עד ה"מהפך" שחל עם עלייתו של הליכוד לשלטון. רבים - חסידים ויריבים כאחד - ציפו למהפכה רבתי שתחולל בכל שטחי חיינו. הרגשה כללית רווחה במדינה: הגענו לפרשת דרכים היסטורית. מעתה ואילך יחולו תמורות מפליגות וקוטביות במדיניות, בכלכלה, בחברה ובחיי התרבות, ותוך שנים מספר ישתנו פני המדינה מן הקצה אל הקצה.

ואכן, כבמטה קסם כמו הגיחו ועלו ממחשכי מרתפים "החלכאים והנדכאים" מיום אתמול, אלה שנתקראו בשם אנשי "ישראל השנייה", דרוכים כולם להתנער מן העלבונות וההשפלה שספגו במשך 29 שנים עקב התנשאותו של המשטר המסואב שהודח סוף-סוף מכיסאו. ואילו מצד אחר ציפו חוגי ה"שמאל", מתוך חרדה וזעזוע נפשי עמוק, לרעידת אדמה שתגיע את אמות ספי המדינה והחברה. היו שקבלו מרה על מיגורו של השלטון ה"נאור" והתנבאו כי לא יעברו ימים רבים ומן הפינות האפלות של ביתנו יעלו בזה אחר זה כוחות ה"ריאקציה" וה"שחור" לעשות שמות בכל חלקה טובה בעם. המשורר יהודה עמיחי השמיע נבואת נכאים על ימי הביניים החשוכים החוזרים ובאים, ועל ליקוי מאורות טוטלי הממשמש ובא. ומה עצה היה הוא יכול להשיא לאיסטניסים, יפי הרוח והנפש: "והמשכיל בעת ההיא ידום". החרה החזיק אחריו עמוס עוז שקרא מתוך עקת לב שהגיעה השעה להוציא את הקסדות כדי להתגונן מפני שעטת "ההונים", כביכול, המאיימים לרומסנו בדהרת פרשיהם. היו שקראו לגייס מחדש את הפלמ"ח כדי לעמוד בשער לעומת ה"פשיזם" העומד לפרוץ ולהשתולל. יצחק בן אהרון פסק בפועל על מרי ואי-השלמה עם הכרעת הבוחר, מה לו דמוקרטיה ומה לו עקרון הרוב! איך אמר המשורר: "אין בודקין בשעת סכנה!" והסופר א.ב. יהושע עוד הרחיק לכת מהם, וברוח "מהפכנית" נאמנה הכריז בלא מורא שאין רע "במלחמת אזרחים קטנה", אולי לצורך טיהור האווירה...

על המהפכה שהכל דיברו בה ואשר לא באה לעולם, נעמוד להלן, אך מן הראוי להקדים ולומר, כי חילופי השלטון ב-1977 אמנם לא נעשו בתנאי נוחות אופטימלית, נהפוך הוא, לאמתו של דבר, יותר משהיה זה ניצחון למחנה ה"ימין", ניצבנו בפני גילוי של תבוסה של מחנה ה"שמאל". תנועת העבודה אכן לא נתנסתה באובדן גמור של שליטתה על הבוחר; עמדות היסוד שלה לא נתמוטטו, אלא שהיא הוטעמה טעם מר של נסיגה בלבד. אין ספק, כי הצבעה מסיבית של אנשי "ישראל השנייה" סייעה להסיט את המוטלת לצד ימין, אך, בסופו של דבר, הוכנס שינוי רק בסדר "הריהוט" בבית, משמע, במבנה החברה הישראלית, אך לא נתרחה העקירה הצפויה למגורי קבע חדשים.

לתנועות הנושאות עיניהן "לתקן עולם במלכות שדי". עוד בימי עזרא הלשינו "צרי יהודה ובנימין" על עולי בבל - בכתב השטנה הידוע ששלחו למלך פרס - שהיהודים באים לבנות את "ירושלים קרייתא מרדתא" (העיר המורדת). במחקרו המעמיק על תולדות רומא גילה מומן יהודים בעלי השקפת עולם אוניברסלית, החותרים תחת אושיות השלטון הרומי, וחוקרים אחרים דימו את הנצרות לזרוע היהדות הממוסדת, שיעודה היה למוטט את קיסרות רומא המושלת בכיפה. ניטשה הזהיר את העמים מפני דיכוי היהודים, שמא יגיעו הללו בשל כך, מרוב יאוש, להרס סדרי תבל. כידוע מילאו יהודים רבים את שורת הצמרת של המפלגה הבולשביקית ברוסיה. ואם גם נאמר שמהפכת אוקטובר היתה מתחוללת אף בלעדיהם, הרי הדעת נותנת, בכל זאת, כי בלעדי טרוצקי סופה של המהפכה שהיתה טובעת בדמי מלחמת האזרחים שנתחוללה בעקבותיה.

עם כל זאת וחרף תכונות המהפכנות הטבועות, לפי המשוער, ביהודים, עולה מסקנה אחת בבירור מדברי ימי ישראל: הננו העם השמרני ביותר בתבל ככל שנוגע הדבר לחיינו שלנו ולמסגרות קיומנו כקיבוץ. אפשר שפרדוקס זה אינו אמור להדהים אותנו במיוחד, הואיל ויש לנו הסבר הגיוני המניח את הדעת. אותם היהודים המחוללים, כביכול, מהפכות בקרב עמים זרים, אינם אלא **יחידים**, אנשים יוצאי דופן בקהילתם המקורית, פורצי גדרותיו של "תחום המושב" היהודי בכל אתר ואתר. קיצורו של דבר, בנים לעם ישראל שנהפכו, כאלישע בן אבויה לפניהם, ל"אחרים". יצחק דויטשר עקר אותם מכל שייכות טריטוריאלית, הושיבם על גבולות של ציביליזציות-חוץ, בני-בלי-בית, "יהודים לא יהודים", בלשונו. נמצא אפוא, לפי הגדרה זו, שהמוני ישראל, אלה האמונים על מסורת אבות פחות או יותר, קשורים עדיין בטבורם אל מקור מחצבתם, והריהם בחזקת שומרי החומות הספונים בגטאות מרצון, בין גטאות של ממש ובין גטאות של רוח, וכל עצמם מקבלים גם הם כאבותיהם לשעבר בהכנעה את עקרון "דינא דמלכותא דינא". מורשת זו של שמרנות קפואה, פרי תנאי הגלות, נשאנו עמנו גם לארץ אבות על גלי העלייה הציונית. גם במרוצת רוב שנות ההתיישבות החדשה בארץ התנהל המפעל הציוני בדרך אבולוציונית; כל התפיסה, שעיקרה שמרנות ואשר נתבטאה בסיסמת "עוד דונם ועוד עז", העלתה על נס את "יום הקטנות", אף ציוותה עלינו את ההימנעות ממהפכות ומנקיטת צעדים נועזים מדי. הכל צריך להתנהל כ"מי השילוח ההולכים לאט". הערב והשכם הסבירו לעם, כי עקב השלטון הזר הכפוי עלינו - לראשונה התורכי ולאחריו הבריטי - נוצרה מציאות המחייבת צעידה עקב בצד אגודל, לא לזעזע מוסדות ארץ, לסגל לעצמנו כושר התפשרות ובדרך כלל להשלים עם "היש הקיים", ויהא זה עלוב כאשר יהי.

והתזוזה, ככל שניתן היה לתת בה סימנים, עדיין היתה "מהפכה אשכנזית" לפי אופיה.

ואף זאת, הליכוד לא עלה לשלטון בכוחות עצמו בלבד, ומכל מקום, לא עמד לרשותו רוב אופרטיבי לאפשר לו להיות אדון לעצמו. במידה רבה נעשתה המלאכה למענו על ידי ד"ש - המפלגה החדשה שצצה במפתיע באופק הפוליטיקה הישראלית, ואשר דמתה בראשיתה להתחדשות מרעננת, אף עוררה התלהבות של אמת בקרב תומכיה שבאו לה מכל צבעי הקשת הפוליטית. תבוסתה של תנועת העבודה באה לה, כביכול, על "דרך השלילה". חלק מן העם מאס בה עקב הסתאבותה ושחיתותה, אך לא עמד לו העוז להרחיק לכת עד הסוף. חסידיה המסורתיים של תנועת העבודה ביקשו להענישה בלבד. ללמדה לקח על קלקלתה, אך לא להנחית עליה מהלומת כליה. דומה שנתק החוליה האחרונה בשרשרת האמון בהנהגתה חל עם התפרסם פרשת שחיתותו של אשר ידלין. "על קמצא ובר קמצא" חרבה ירושלים" ו"על יתד של מרכבה חרבה בֵּיתֵר", נאמר במקורותינו. באורח מקביל ניתן היה לומר, כי על עוונות מיכאל צור ואשר ידלין נפקד המערך. וכך, הודות לקואליציה שהקים הליכוד עם ד"ש, נתאפשרו חילופי השלטון, אך מובן שלא היה לו לליכוד ייפוי כוח מלא מן הבוחר כדי להפוך את הקערה על פיה, והשותפות עם ד"ש היתה מעצם הנסיבות מסייגת וכובלת במידה רבה. מן הראוי לציין בהקשר זה כי המשותף בין הליכוד לבין ד"ש התבטא בהעדר מצד שתיהן של הבנת קנייני תרבות שלטון בדוקים. שום קואליציה אינה מסוגלת לחולל תמורות של ממש; דינה כדין שני קטרים, משני עברי הקרונוט, המושכים לצדדים מנוגדים ומשתקים את תנועת הרכבת כליל. אילו הבינה ד"ש כלל זה בטקטיקה הפוליטית והיתה מכריזה מפורשות שיש בדעתה לשרת את קהל בוחריה באופוזיציה עד שתזכה לרוב אופרטיבי בבחירות הבאות, כי אז אפשר שלא היתה נזקקת להמתין זמן רב למימוש מאווייה. עם זאת, אין להתכחש לעובדה שאולי מקובל תמרון מדיני כזה במכלול הטקטיקה רק על מפלגות טוטליטריות (זכורה לכל הכרזתו החוזרת ונשנית של לנין ב־1917, ערב המהפכה: "כל השלטון לסובייטים!" מתוך הכרה שסמכות מפוצלת תשאירו חסר אונים); מפלגות דמוקרטיות לעומת זאת יוצאות מהנחת יסוד שהדמוקרטיה היא מעצם טבעה משטר של פשרות, ודרכה של כל קואליציה שהיא מושתתת על הסכמים לויתורים הדדיים.

- ג -

אנו מגיעים לעיקרו של טיעוננו: בשל עצם מהותו האורגנית, האימננטית, של מבנה החברה הישראלית, קשה כקריעת ים סוף לחולל בה תמורה בסיסית. מדובר ב"חטא קדמון", רעה חולה שנשתרשה עקב קנאותם של אידיאליסטים לשעבר, שהיו אמנם בעלי כוונות טובות, חלוצים למופת, תמימי דרך, שתמרו מדמם ומחלבם למען

רעיונות הומניים מקודשים ואשר ביקשו לשנות את הטבע האנושי כדי לעצב ממנו טיפוס יהודי חדש, ואולם הם לא שיערו מראש את הצפוי מהרס רקמת נשמתו של היהודי שאינה בנויה לעמוד בטלטלת הזעזוע של "ניסויים חברתיים".

זה שמונים שנה שרוחה של תנועת הפועלים, שרוממות הסוציאליזם היתה בגרונה, מרחפת על המפעל הציוני בארץ. אמנם, כבר חלפו שנים רבות מאז נמוג חזון ה"פאטה מורגנה" המרכסיסטית, אך רוח יומרתו האוטופיסטית מוסיפה לפקוד אותנו עד עצם היום הזה. רגשי ההתנשאות של החוגים ה"מתקדמים" עדיין פועמים בלב צאצאיהם של חלוצי האתמול, אף-על-פי שצאצאים אלה נתרוקנו זה מכבר מן החיוב המצוי במסורת אבותיהם.

אנשי ה"עלייה השנייה" (אף שלפי גרסה אחת ירדו כ־90% מהם שנים אחדות לאחר עלייתם) החלו למנות את ראשית תולדות ההתיישבות בס עצמם; סג'רה של שנת 1906 קדמה, כביכול, לכל. כל שהיה לפני כן לא היה אלא "יישוב רקוב"; האיכרים, שעמלו בפרך ובזיעת אפס כדי להשתכר פת לחם, כונו לגנאי בשם "בועזים", "נצלנים קפיטליסטים"; ברוב יהירותם זלזלו אנשי ה"עלייה השנייה" אפילו במפעלו של הברון ומצאו בו פגמים, בה בשעה שהאמת ההיסטורית קובעת, כי בלעדי הברון לא היתה נבנית התשתית ל"מדינה שבדרך" ואף לא זו של מדינת ישראל העתידה לבוא. רק בדיעבד, לאחר שכבר נכון בידיהם השלטון על מוקדי הכוח בארץ, גילו אנשי ה"עלייה השנייה" "רוחב לב" של מעניקי חסות, והשגירו בפייהם מליצות תפארת להעתירן על ראשי הראשונים.

בני ה"עלייה השנייה" הגיעו לארץ לאחר כישלון המהפכה הרוסית הראשונה ב־1905, וכאן הוסיפו לחלום על הגשמת האידיאלים שקנו בנעוריהם ב"ארץ המובטחת". השקפת עולמם עוצבה ברוח המהפכנים הרוסים של אז, וזו התנכרה ליוזמה הפרטית, לקניין האישי ולשאפיות "העושה" של הפרט. הקולקטיביזם היה נר לרגליהם. לאחר מהפכת אוקטובר ב־1917 נעשו רבים מהם לחסידי המשטר האדום. דוד בן־גוריון ויצחק טבנקין הכריזו על עצמם לא אחת שהם בולשביקים.¹ לנין היה נערץ עליהם ושימש דגם בחוקי הליכותיו ותכסיסיו. בן־גוריון הדגיש גם את "אהבתנו הנאמנה" לרוסיה, ונציגי האגף השמאלי של "פועלי ציון" התדפקו על דלתות האינטרנציונל השלישי, הקומוניסטי, אך לדאבון לבם לא התקבלו לתוכו. עם זאת היו לו לבן־גוריון שתי הסתייגויות מן המשטר הסובייטי, האחת בשל יחסו השלילי לציונות - לדעתו ניתן היה למוג קומוניזם וציונות בלא חשש לשעטנו, והשנית - שלילת שיטת הטרור שהיתה נהוגה ברוסיה הבולשביקית. על עמדתו הנלהבת של בן־גוריון ביחס לבריה"מ ערער משה בילינסון, אף הוא חבר מפלגת "אחדות העבודה": "מי שמקבל 'באהבה נאמנה'

1 מיכאל בר־זוהר, בן־גוריון (האיש מאחורי האגדה), ת"א, 1986, עמ' 85.

את המהפכה הקומוניסטית" - כתב - "מוכרח לקבל את אמצעי הטרור".² מן השפה ולחוץ דיברו ראשי מפלגה זו על "הגמוניה פועלית" בארץ, תוך הודעה מגומגמת, בחצי פה, שניתן להבטיח את ההגמוניה אפילו במסגרת משק פלורליסטי, אך עם זאת סמכו ידיהם בגלוי על עקרון מלחמת המעמדות, ותכננו הקמתה של קומונה גדולה, אוטורקית, שלימים נמצא לה תחליף מעודן בדמות "חברת העובדים", המוסיפה לפרוש את יריעתה על כל מערכת חיינו עד היום. היו חברי מפלגה שהתמידו בדבקותם בקומוניזם לאורך ימים, כגון שמואל יבניאלי, שהכריז בשנת 1931 (!) בוועדת החינוך של הסוכנות היהודית: "יום יבוא ואנו ניטול מכם את פרדסיכם ונחלקם בין הפועלים, נפקיע את בתיכם ומגרשיכם!"³

פועל יוצא של תורת הבולשביזם הוא העיקרון הישועי, שלפיו המטרה מקדשת את האמצעים. כאשר מחזירים בלבו של הפועל את ההכרה שהקפיטליסט גוזל ממנו ומילדיו את פת לחמו, לא ניתן בכלל לסייג את השימוש בכוח למען הגשמתו של הצדק החברתי. כידוע יצאו לו לברל כצנלסון מוניטין של מוסר למופת, ועם זאת לא חשש גם הוא להתבטא גלויות, ש"מעל להליכים של הדמוקרטיה הפורמלית קיימים יעדים, מטרות וערכים שכדי להגשימם מותר גם לפגוע בה".⁴ הווה אומר כי הדמוקרטיה היא בסופו של דבר משטר על תנאי.

ניסיון ההיסטוריה של הסוציאליזם-דמוקרטיה באירופה למלמדנו, כי מאז ומתמיד היה גדול כוחה בארגון ובהטבעת חותמה על חיי המעשה. ומתוך דבקותה גם ברעיון הקולקטיביזם, הצטיינה בשיטתיות בהשכנת אחדות בקרב פלגי המחנה השונים, חרף מחלוקותיהם. היא השכילה לסגל לעצמה תרבות שלטון הולמת לשם כך; בכוח הליכוד ברי היה לה כי ניתן להבטיח את האינטרסים למען כלל רכיבי האיחוד. בסיכומו של חשבון, מוטב להן לסייע לעשות יד אחת ולהלך בצוותא, מאשר למעוד כל אחת בדרכה הנפרדת.

גם הסוציאליסטים העבריים בארץ ניחנו בכושר ארגון מעולה, והתגבשותו של שלטון השמאל מראשית שנות ה-20 עשויה לשמש נושא רב עניין לחקר תהליך ריכוזו של כוח בידי מגזר חברתי אחד. ייסוד ההסתדרות ב-1920 היה ציון דרך רב משמעות בהתפתחות המפעל הציוני בארץ. הקמתה של ה"קיסרות האדומה" היה בגדר "פלא יצירה" מסוגו. עד מהרה נוקזו כל מקורות המשק העברי ומשאביו לאפיק אחד, ועל פי מווסת התנועה נשקו חיי היישוב העברי כולו. בפרפראזה על תוכנית לורד בוורידג' בתקופת מלחמת העולם השנייה, ניתן לומר כי ה"קיסרות" האמורה חלשה על גורל היחיד בארץ ישראל למן ה"עריסה ועד קבר".

2 יוסף גורני, *אחדות העבודה 1919-1930* (היסודות הרעיוניים והשיטה המדינית), ת"א, תשל"ג, עמ' 130.

3 זאב ז'בוטינסקי, *הרעיונות הציוני במאבקו*, ת"א תשמ"ז-1986, עמ' 260.

4 דבר, 10.2.1926.

לשכות עבודה, קופת חולים, חברת בניין, מאחזי התיישבות, ארגוני שיווק, בנק, ארגון ה"הגנה", מפעלי תרבות וספורט וכיוצא באלו - למעשה, כל רשת היצירה והפעילות היישובית לסוגיה, היו נתונים בידה ולפיקוחה של מפלגת הפועלים. למן 1928, בהנחייתו של בן-גוריון, השתלט מנגנון "אחדות העבודה" על ההסתדרות והסתעפויותיה והפך אותה לכלי שלטון אדיר בידו. כעבור שנתיים (בנואר 1930), עם שקם המיזוג בין "אחדות העבודה" לבין "הפועל הצעיר" ונוסדה מפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י) - נעשתה זו למפלגה מונופוליסטית ולגורם הדומיננטי והמכריע במכלול ההווה העברית בארץ. כך נוצרה מה שקרוי בדרגון הפוליטי "עילית יוצרת-אומה", על כל יומרנותה וזכויות היתר שלה.

יתרה מזו: הודות לתמרון מחושב השתלטה תנועת הפועלים על ה"משרדים הארץ ישראליים" באירופה - משרדי ה"חלוץ" שהיו ממונים על חלוקת רשיונות העלייה לתנועות הנוער. ממילא מובן, שחברי השמאל הועדפו על פני תומכי המפלגות היריבות במחנה הציוני.

עם זאת יש לציין כי צמרת מפא"י, אף שהיתה מאוחדת לגבי רוב יעדי ההגשמה שהיא קבעה לנגד עיניה והצלחה תמיד להתייצב כאיש אחד נגד יריביה מחוץ, לא היתה עשויה מעור אחד. ניכרו בה שני רבדים, האחד ייצג את בני "העלייה השנייה", והאחר את אלו שנמנו עם אנשי "העלייה השלישית", שבאו לארץ בשנות ה-20 המוקדמות, לאחר ש"נתבשמו" בדרכי השלטון הקומוניסטי ברוסיה ולמדו מדרכיו. בני הרובד הראשון הדגישו בעיקר את הצד האידיאולוגי שבמפלגתם, ובעלותם ממזרח אירופה לארץ הביאו עמם בכל זאת מקצת ממורשת אבותיהם ומדרכי המתונות המקובלות על היהדות; אחדים מהם אף הספיקו לטעום את טעם חבישת ספסלי הישיבה; ואילו בני הרובד השני הדגישו בעיקר את הצד הארגוני שבתנועה, וסיגלו לעצמם את כללי הטקטיקה החלה על תפיסת השלטון והחזקתו. חברי מפלגת צ.ס (ציונים-סוציאליסטים) ברוסיה, אף-על-פי שהם עצמם נרדפו על ידי השלטון הסובייטי ואף טעמו את נחת זרועה של ה"יבסקציה", למדו מלקחי המהפכה על ארסה ורשעותה, ואחד מעקרונותיהם המקודשים היה שאין לבדוק בציניותיהם של מחוללי המהפכה, ולרוב כל האמצעים הננקטים בידיהם כשרים למהדרין ואין להתייחס יתר על המידה מחמת נקיפות מוסר ומצפון. בעלותם לארץ הפכו ראשי הזרם הזה את מועצת הפועלים של "אחדות העבודה" (ולמים של מפא"י וההסתדרות) בערי הארץ למעוזם העיקרי (עמם נמנו מרדכי נמיר, אבא חושי, זלמן ארן ואחרים). עסקנים פעלתנים ונמרצים אלה, שופעי ביטחון עצמי בלתי מסויג, השרו מרוח הבולשביזם על המפלגה כולה, ונתייצבו מאחורי כל מאמץ לכא בכוח וללא היסוס את יסודות ה"ריאקציה" כל אימת שהם מעזים להרים ראש, כגון הרביזיוניזם שהחל גואה בחוצות הארץ בשלהי שנות ה-20. פעמים נפעה תהום בין נציגי האסכולה ה"אידיאולוגית" לבין נציגי האסכולה ה"ארגונית" (על

בשרידי רישומה - ויהיו אלה סמויים וחבויים מתחת לפני השטח ככל שיהיו - אף יגלה בלא קושי את "נוגדני" הארס של הבולשביזם. האידיאולוגיה עשויה לעתים להידחק אל חביונות נפשו של אדם, כמעט בלא הותר לה עקבות, מה שאין כן כשמדובר באורח התנהגות, בגילויי טקטיקה; הללו נקלטים לעתים עמוק עמוק באורגניזם הפוליטי, נצמדים למסגרותיו ונהפכים למשהו בגדר מתאר קבע, כמוהם כהרגל שהפך לטבע.

חשש זה מפני תוצאות התגבשותו של השמאל בארץ לכלל "מפלצת" כזו קינן בלבו של ז'בוטינסקי שנים רבות, והוא מעז להסיח את דאגתו זו באוזני בן-גוריון (במכתבו מ-30 במרץ 1935) בעקבות דחיית ההסכם שנועד להשכין שלום בין המחנות היריבים בארץ ולמנוע התפרצותה של מלחמת אחים. (כזכור דחתה ההסתדרות את ההסכם במשאל עם ברוב גדול!)

"אמרת לי", כותב ז'בוטינסקי, "שהנני מגזים את השפעת ה'מעמדות' הטהורה על שכינת תנועתכם... מימי נעורי זכרתי את הקסם המכניע שבתורת מרכס, את שלשלת ההיגיון שאף חוליה לא תוציא ממנה אלא באלימות. אתה ובני דורך, יוצרי תנועת העבודה הציונית, מזגתם את התורה ההיא עם הציונות מזג עדין מאוד... עתה באו דורות שלא ידעו את נפתליכם ולא השתתפו בחיפושי האמת שלכם... הלא בכלל יש תכונה חדשה לכל הנוער ה'עכשווי'... אינם נוטים להתעמקות, נוטים ל'הן' ו'לאו' בולט, פשוט, ראשוני וברוטלי... במה תילחמו נגד הברוטליות הזאת?... בזמן האחרון עלעלתי הרבה בעיתונות האגף השמאלי שלכם. מה שהפליאני - היא אכזריותם האנושית, חוסר רחמים על בשר ודם ונפש; אותה התכונה שנתגלתה במרתפי הלוזיאנקה (בית הכלא במוסקבה הידוע לשמצה בחקירותיו ועינוייו בידי הצ'קה - י.ג.)..."

- 2 -

כישלוננו של מחנה ה"ימין" מראשיתו היה מותנה גם הוא בעצם תכונות האופי הטבועות בו. אף שהחשיבו ראשי המחנה הזה לפלגותיו ולשכבותיו את יסוד הארגון בהקמת גוש מלוכד לקראת התמודדות ומאבק, נבצר ממנו להגיע לאחדות פנימית. ההדגשה בתפיסת עולמו של המחנה האזרחי היתה ביוזמה הפרטית, במאמצי היחיד, בזכותו המוקנית של היחיד להלך בשבילים הרצויים לו. נחלי המרץ והתנופה המבורכים של הפרט זרמו באפיקים שונים, אך לא השכילו ליהפך לנהר עוצמה מלוכד וגדול. עובדה היא כי כל הניסיונות להתארגנות פוליטית של אנשי המעמד הבינוני בארץ, אלה שנקראו בשעתם "החוגים האזרחיים", למן שנות ה-20, עלו בתוהו. מי ימנה את מספר ארגוניהם ופליגיהם למקצועותיהם, עדותיהם ומעמדותיהם - "האזרח", "התאחדות בעלי הבתים", "התאחדות האיכרים", "הציונים הכלליים", "התאחדות בעלי התעשייה" וכו' וכו'.

תופעה מעין זו עמד לימים ארתור קסטלר ברומן הנודע שלו "אפלה בצהריים" לגבי בריה"מ בעצבו את שני הטיפוסים המנוגדים זה לזה באופיים - של איבנוב וגלטקין). בשנות ה-30 המוקדמות ניטש במרכז מפא"י ובוועד הפועל של ההסתדרות וכוח סוער וממושך על ההצדקה שיש בנקיטת אמצעי אלימות נגד הרוויזיוניסטים, ובן-גוריון היווה בבחינת גשר בין שני המחנות המתנצחים בהטיפו לפשרה - "אלימות מבוקרת";⁵ ברם, בידוע, שכל אימת שנפתח פתח לאלימות מבוקרת, מותרת בליט ברירה רצועת המותר והמסויג, וסופה של האלימות שהיא מגיעה לממד חסר רסן. ואכן, עוד ב-1923, הוקיע משה סמילנסקי את מנהיגי הפועלים על שהשליטו במודע את שלטון האגרוף ברחוב היהודי. באותה שנה ביקשה ההסתדרות לדכא את ה"פועל המזרחי", שניסה לתומו להתארגן כגוף עצמאי ולהעלות תביעה לחלוקת עבודה צודקת לכלל העובדים במשק על סמך הסכם הדדי. "האומנם חשבתם כי על ידי אגרוף, על ידי איומים ועל ידי אלימות תעמידו את היישוב על הצדק ועל היושר? וכי לא למדתם עוד מן הניסיון המר, שאגרוף אינו מורה ושדיקטטורה, ואפילו של פועלים, אינה מחנכת את הציבור!"⁶ בלשון דומה הצטרף גם הסופר י.ח. רבניצקי לגינוי התנפלות השמאל על ביתו של ראש הוועד בהדר הכרמל, חיפה, בהתריעו על ה"שערורייה הגדולה"⁷ שלא נמצא איש שיעקע עליה. אך מובן שמנהיגי השמאל לא שעו לא לעצתו של ה"בורגני" סמילנסקי ולא לקטרוגו של חברו הקרוב של ביאליק, ובסופו של דבר נאלץ "הפועל המזרחי" להרכין את ראשו ולהסתגל לתנאים כפי שהוכתבו לו.

אמצעי אלימות דומים אך ביתר חריפות ננקטו בידי מפא"י ועסקני ההסתדרות נגד הרביזיוניסטים והסתדרות הפועלים העצמאית שהוקמה על ידם ("ארגון עובדי הצה"ר ובית"ר) ב-1930, ואולם תוצאת המאבק היתה שונה. תלמידי ז'בוטינסקי לא נכנעו, חרף הרדיפות שהיו כרוכות גם בשפיכת דמים, בחרם ובנידוי, ולא נרתעו אפילו לנוכח קורבנות.⁸ בייחוד עוררה את חמת השמאל דרישתו של ז'בוטינסקי לשבור את המונופול של ההסתדרות, הואיל ומעולם לא היתה הסתדרות זו ארגון פועלים מקצועי גרידא, אלא כלי פעולה פוליטי בידי אנשי מנגנון מפא"י, וחברי הצה"ר ובית"ר סירבו, כידוע, באורח עקרוני, לקבל את תורת מלחמת המעמדות והשביתות ההרסניות, ואף לא את הדגל האדום ואת חג ה-1 במאי.

כל המתחקה על שורשי תנועת הפועלים בארץ מראשיתה, ומנסה לעמוד בייחוד על השפעת מהפכת אוקטובר על עיצוב אופיה ודרכי פעולתה, אינו יכול שלא להבחין גם היום

5 אניטה שפירא, "הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באלימות, 1932-1935", הציונות, מאסף, כרך ה', ת"א, תשל"ח, עמ' 141-181.

6 הארץ, 25.7.1923.

7 ברל רפטור, ללא הרף (מעשים ומאבקים), ת"א, תשל"ג-1973, ספר א', עמ' 153.

8 כתיב ז'בוטינסקי, מכתבים, ת"א, ללא תאריך, עמ' 43-44.

אופייני היה הדבר כי לבחירת אספת הנבחרים הראשונה ב-1920 התייצבו לא פחות מ-9 רשימות שתומכיהן נמנו עם המרכז והימין. ניכר היה מלכתחילה, כי לבס של כל אלה אינו נתון כלל לפוליטיקה ולשלטון, אלא להבטחת האינטרסים הכיתתיים הצרים שלהם בלבד.⁹

מצב זה לא נשתנה אפילו כאשר שונו פני היישוב העברי תכלית שינוי עם גלי ה"עלייה הרביעית" (למן שנת 1924 ואילך), ברובם חנוונים ובעלי מלאכה ממזרח אירופה, שעד מהרה נרתמו למשימה ופתחו במסע תנופה רב היקף לבניין ערי הארץ ומושבותיה ופיתוח ניצני התעשייה בה, תוך שהם משאירים את רישומם בנוף הכלכלה של היישוב עד עצם היום הזה.

מן הראוי לציין, כי למן הרגע הראשון בו דרכה רגלו של בן "המעמד הבינוני" על אדמת המולדת, נתקל ביחס של בוז ועלבון מצד מחנה הפועלים, ומתוך כך הוא נאלץ לפעול באווירה של משטמה גלויה. אפילו ד"ר חיים ויצמן, שלא נמנה מבחינה רעיונית עם הזרם הסוציאליסטי בציונות, אף על פי שברבות הימים מצא הוא במחנה השמאל בעל ברית פוליטי נוח וסלחני, התבטא בלעג מופנן כלפי עולי "נאלוקי" ו"ד'יקה" (פרבריה היהודיים של ורשה), ובאחד מנאומיו אמר מפורשות: "מכירים אנו בחובתנו לאמור את האמת מא", שחלק ידוע מן החומר האנושי הזה אשר נתקבץ לארץ, אין הארץ נוחה להם. מקצתו אפשר ייבלע בתוך המשק התעשייתי והמסחרי... אך גם יהיה הכרח לחלק ממנו לעזוב את הארץ לגמרי".¹⁰ שופרות השמאל עוד הרחיקו לכת בהשמצת היסודות ה"טפיליים" הללו, שיצרו, לדעתם, "שטף עכור" ב"חברת המופת" הנבנית והולכת בארץ.

באותם ימי המצוקה והאבטלה בארץ, בשעה שמשבר רוח מדכדך פקד בעיקר את בני ה"עלייה הרביעית", מצא לו "המעמד הבינוני" סגור נלהב בז'בוטינסקי. הלה יצא חוצץ להגנתם של אלה, לא משום שיקולים פוליטיים אופורטוניסטיים ולא מתוך גישושים אחר בעל ברית אפשרי נגד השמאל, אלא משום שהוא, הבן הנאמן לדמוקרטיה ולליברליזם של המאה ה-19, האמין בלב שלם ביעודו של היחיד במאבקו לחירותו ולזכויותיו. הוא שלל כל קולקטיביזם וכל ניסיון לכוון מדינת משטרה, שהיתה אמורה לכופ על אדם "אושר", מושג שלדעת השליטים, לא יהיה המושא עצמו מסוגל, כביכול, לתופסו בעליל. בראש כל חוצות הכריז על עצמו ז'בוטינסקי שהוא "בורגני בן בורגני בחדס עליון", ובמאמרו הקלאסי "אנחנו הבורגנים" (1927) העלה נימוקי היגיון מוחצים במגמה לעקור מלב ה"מעמד הבינוני" את תסביך הנחיתות שכרסם בלא הרף בנפשו. אין לו, לדעת ז'בוטינסקי, לשום איש המבורך ברעיון

היוזמה הפרטית, במה להתבייש, אמר, נהפוך הוא, עליו להיות חדור תודעה שהוא נושא שליחות ראויה לשמה, ושרק בכוח היחיד, היוצר והחותר להישגים, נתאפשרה הקדמה האנושית במרוצת כל הדורות. "הגורם האינדיבידואלי בפיתוח היצירה הוא גורם יסודי ובלתי נמנע. האנושות אינה צועדת לקראת הסוציאליזם - היא צועדת לכיוון ההפוך". שני ניסויים עגומים הביאוהו להשקפתו זו: האחד, הניסוי הגדול - ברוסיה, והשני, הקטן - בארץ ישראל. חברה, שנעקר ממנה יסוד הדחף הפרטי ממישור ההווי השרוי בצל קולקטיב משתלט, סופה להיכשל כישלון חרוץ.¹¹ ז'בוטינסקי נמנה עם ראשוני הוגי הדעות שחזו מראש את דרך התדרדרותו של המרכזים כאידיאולוגיה חברתית בעלת תוקף. התפתחות הטכנולוגיה והאוטומציה עתידה לחולל תמורות שאין שיעור להן. מרכס, כידוע, השתית את עיקרי תורתו וחזונו על הנתונים שמצא וראה במו עיניו באנגליה של המחצית השנייה של המאה ה-19, אך מאז נשתנו תנאי דורנו לחלוטין; המושג "פרולטריון" נתקעקע על פי עצם הגדרתו! העלייה המתמדת במספר עובדי השירות במשק לעומת עובדי הייצור (בארה"ב הגיעו שני הסוגים הללו לכלל שוויון מספרי כבר בשנות ה-50 למאה הנוכחית), מפריכה את טענת הסוציאליזם מיסודו.

יתרה מזו: ביישוב העברי לא עלה הסוציאליזם מעולם על דרך המלך, אפילו בתחומי ההלכה הפסוקה שלו; סיסמאותיו הנבובות הופרחו בפי עסקנים תאבי שלטון בלא כל זיקה למציאות. כדי לכסות על מערומי הצביעות האידיאולוגית נזקקו חכמי השמאל לשינוי השם, ולצורך זה השתמשו במטבע לשון חדש: "סוציאליזם קונסרבטיבי". (מכאן שיש גם "סוציאליזם דסטרוקטיבי" - מה טיבו של זה?) בפועל לא היה זה סוציאליזם כלל, אלא תהליך גובר והולך של המנגנון הביורוקרטי. אפילו הערך המקודש של שוויון לא נתקיים בארץ אלא על הנייר בלבד. עוד בוועידה ה-5 של "אחדות העבודה" (1926) הצביעה אחת החברות על היווצרם של שני מעמדות: בני פועלים; ובניהם של פקידי מעמדות ההסתדרות החיים ברמת חיים גבוהה, זוכים לכל מיני טובות הנאה, ומנהלי המנגנון המעסיקים אפילו עוזרות בית!¹²

- ה -

מרבית השנינה היו אלה בני ה"מעמד הבינוני" בגולה, "ציונים של יום יום", השוקדים על פרנסתם בעמל כפיים, שמימנו את מה שכונה לימים בשם "ארץ ישראל העובדת". האהדה הטבעית שרחשו ציונים בכל מקום לחלוצים עבריים, מגשימי האידיאל בגופם,

11 זאב ז'בוטינסקי, הרוויזיוניזם הציוני בהתגבשותו, ת"א, תשמ"ה-1985, עמ' 211-217.

12 יותן שפירא, **אחדות העבודה ההיסטורית** (עוצמתו של ארגון פוליטי), ת"א, תשל"ה-1975, עמ' 137.

9 יגאל דרורי, התארגנות המעמד הבינוני בא"י. קתדרה, ירושלים, תמוז תשמ"ז, עמ' 44.

10 דן גלעדי, "המשבר הכלכלי בימי העלייה הרביעית (1926-1927)", הציונות, מאסק; כרך ב' תשל"א, עמ' 119 ואילך.

כמעט לא טרח איש לנער ממנו את אבק הגנזך כדי להוציא לאור הפומביות ולנתחו לאור המחקר ההיסטורי.¹⁵ טבעי היה הדבר ש"החוגים האזרחיים" במחנה הציוני יראו בז'בוטינסקי ובמפלגתו בעלי ברית, שעמהם יש לנסות ולגבש חזית משותפת כנגד השמאל. אך הדבר לא נסתייע; ניתנת האמת להיאמר, שמלכתחילה לא תלה ז'בוטינסקי תקוות רבות באפשרות ליכודם של זרמי המחנה הזה. הוא הכיר את אנשי "המעמד הבינוני" מקרוב, וידע את מגבלותיהם כל אימת שנוצר הצורך להיחלץ להתמודדות המחייבת עמדה איתנה. שעת רצון נאותה אכן נקרתה על דרכו של מחנה הימין בשנת 1931, אך היא הוחמצה. בעת הקונגרס הציוני הי"ז בבאזל הונחלה תבוסה ליריבו הגדול של ז'בוטינסקי, ד"ר ויצמן, ולרגע קט נוצרה אפשרות להעביר את ירושת המנהיגות לידי ז'בוטינסקי. ד"ר ויצמן עצמו היה סבור שהצדק ההיסטורי מחייב פתרון כזה. ואולם בשלב ההצבעה המכריע באה האכזבה: ז'בוטינסקי לא עלה לשלטון בשל מורך לבם של צירי "החוגים האזרחיים".¹⁶ ב-1933, בקונגרס הציוני הי"ח, סגרה מפא"י את מעגל השתלטותה גם בהסתדרות הציונית; הודות לעלילת הדם שרקם מחנה השמאל סביב רצח ארלוזורוב זכתה מפא"י לניצחון מוחץ בבחירות (44% מכלל הצירים) והנחיתה מהלומת תבוסה על יריביה ומתחריה היחידים - הרביזיוניסטים.

- 1 -

א נו חוזרים עתה לשנת 1977, עם עלותו לשלטון של מנחם בגין, תלמידו המובהק של ז'בוטינסקי, בראש הליכוד. הדעת היתה נותנת כי המהפך שיחול בסדרי החברה יביא לשינוי מצב הדברים מעיקרו. כך, מכל מקום, סברו הן אלה שהצביעו למען הליכוד והן שאר בני שכבות העם, אף שאולי לא נראתה להם לאחרונים דרכו של הליכוד בכללו ושל שותפו הדומיננטי "חרות" בפרט. והנה, גם כאן נכונה למחנה ה"ימין" אכזבה מרה. שוב הוכח כי בשנים הארוכות בהן ישבו יריבי השמאל באופוזיציה, לא השכילו לשנן את עיקרי תרבות השלטון המקובלים בכל דמוקרטיה: כלל ראשון להבטחת חילופי שלטון של ממש ולחילופי המדיניות מחייב את החלפתם של קובעי המדיניות במשרדי הממשלה השונים. מובן שמפלגות במדינות דמוקרטיות שונות קובעות לעצמן מתכונת והיקף חילופים בקנה-מידה הנראה להן. בארה"ב, למשל, מקיפים חילופי הפקידות שיעור העולה על שני מיליוני איש. מקובל שם מה שקרוי "שיטת השלל"; המפלגה המנצחת מפצה את בוחריה במספר רב של משרות מכל הסוגים, בין בכירות בין זוטרות. גריפת פרסי ה"זכייה" אינה נושאת אופי רעיוני

היא היא שהניעה את ה"בורגנים" בתפוצות להזרים את תרומותיהם למפעלי ההסתדרות ולקיבוצים, ואף לכסות את גירעונותיהם שתפחו והלכו בלי הרף. ("סולל בונה" פשט את הרגל עוד ב-1927!) הד לאירוניה זו כבר נשמע בדיוני הקונגרס הציוני הי"ד ב-1925; ציר ה"מזרחי" מפולין, הרצל פארבשטיין,¹³ הטיח כלפי הפועלים שהם אוכלי לחם חסד וסמוכים על שולחנה של התנועה הציונית. לעומתם קופחה ההתיישבות העירונית כליל. והיה מי שטען בחמת זעם נגד מימון "ניסויים קומוניסטיים בזבזניים" על חשבון היהודים הסחופים והדוויים באזורי המצוקה באירופה; ובקונגרס הציוני הט"ו ב-1927 תבע אחד הצירים מדרום אפריקה, שיש לתמוך בשני המעמדות - במעמד הבינוני לא פחות מאשר במעמד הפועלים - והוסיף: "רוצים אנו לתמוך בפועלים, אבל אין אנו רוצים שייטעו בארץ איבת מפלגות וטרור. לא נרשה להם שיראו לנו תמיד את האגרוף".¹⁴

ב-1928 הועמד מצב הדברים בארץ במבחן אובייקטיבי, בעקבות פרסום דו"ח המומחים. מדובר בוועדת מומחים (תעשיינים ובנקאים בעלי מוניטין עולמי), שמונתה בעקבות ההסכם שנחתם בין ד"ר ויצמן מצד אחד לבין מנהיגם של ה"לא-ציונים" (לואי מרשל) מצד אחר, והיתה אמורה לערוך סקר מדוקדק של משק היישוב העברי כדי להתוות קווי פעולה לסוכנות המורחבת שעמדה להיווסד. הוועדה עשתה בארץ חודשים אחדים, בדקה את כל התנאים במקום, והעלתה מסקנות מרחיקות לכת במגמה להחליף אחת ולתמיד את משטר הפילנתרופיה בגישה עסקית בריאה. היא שללה לחלוטין את היות היישובים העבריים תלויים בתקציבים הלאומיים, ואת השפעתה המופרזת של הסתדרות העובדים של השמאל על כל ענפי הכלכלה. טענה חריפה השמיעו המומחים האלה נגד קיפוח בני השכבות של בעלי ההון הזעיר, בה בשעה שלדעתם דווקא בעלי היוזמה הפרטית ומשקיעי כספם במשקים פרטיים צריכים להוות את הלוח והבסיס היעיל של כלל ההתיישבות. חרף ההתלהבות שגילו המומחים בקרב חברי הקבוצות והקיבוצים והביעו בתוך כך את התפעלותם ממסירותם ומן האידיאלים המניעים אותם, לא ראו חברי הוועדה בצורת התיישבות זו כמעט כל סיכוי להצלחה. לדעתם מן הצורך להפסיק את ייסודן של קבוצות חדשות ולהפוך את הקבוצות הקיימות למושבים.

קיצורו של דבר, דו"ח המומחים הצביע על נקודת התורפה בכל המפעל הציוני בארץ, וכל זאת נאמר בלשון מדעית יבשה, עניינית, בלא כל פניות אישיות, בלא שום משוא פנים ובלא רצון לקנטר. ואולם, בעת ההיא כבר היתה הדומיננטיות של השמאל בזירה הציונית מורגשת ומכרעת, ועל כן נגנו הדו"ח לאחר פולמוס קצר ונוקב, ומאז

15 דן גלעדי, שם, עמ' 236-238.

16 יוסף נדבה, ז'בוטינסקי והקונגרס הציוני, 1931, בצרון, ניו יורק. תשרי תשמ"ב, עמ' 17-28.

13 יוסף גורני, שם, עמ' 287.

14 דן גלעדי, היישוב בתקופת העלייה הרביעית (1924-1929), בחינה כלכלית ופוליטית, ת"א, תשל"ג-1973, עמ' 308.

דווקא, אלא של חלוקת "נכסים" מטעם ה"בעלים" החדשים. בריטניה לעומת זאת נוהגת אחרת וביתר צניעות. פקידי נציבות השירות (Civil Service) נשארים ברובם המכריע על כנם; מתחלפים רק, כאמור, קובעי מדיניות המשדרים. הליכוד נהג משום-מה "לפנים משורת הדין" אפילו לפי הנוסחה הבריטית, וגילה רוחב לב בלתי מצוי. פרופ' יחזקאל דרור, איש המערך, הצביע בשעתו על מידה "אבירית" זו תוך השמעת הערה צינית: "עם עלות הליכוד", אמר, "חלה עריפת ראשים מועטה מדי!" ואכן, מכל המנכ"לים של משרדי הממשלה, רובם ככולם אנשים שנמנו עם המערך, התפטר רק מנכ"ל אחד, זה של משרד החוץ, בטענה שאין הוא מוכן לשרת תחת שר החוץ החדש. כל השאר נותרו על כנם, ומובן מאליו, שאף אם לא נתכוונו מראש ובזדון לחבל בתוכניות המוצעות של השלטון החדש, נהגו באורח טבעי לפי התפיסות הרעיוניות שהתרגלו להן.¹⁷

זהו צד אחד במערכת אבני הנגף שהליכוד עצמו הניח על דרכו מרצון ובהיסח הדעת, מתוך "ליברליזם" יוצא דופן, כאילו כדי להקשות על עצמו במתכוון את המירוץ להנהגת התמורות.

ואולם עד היום ניצבת בפני הליכוד תקלה אובייקטיבית חמורה לאין ערוך, והיא ההסתדרות. ספק אם ניתן אי פעם לממשלה "ימנית" כל שהיא להגשים את תוכניותיה היוזמות שלא ייראו לעיני ראש ההסתדרות. בפועל משמשת "חברת העובדים" מכשיר בידי המערך להשתמש בו לפי צרכיו הפוליטיים, בלא כל התחשבות בהליכי הדמוקרטיה התקינים, בהכרעותיו של הבורח ואפילו לא בטובת המשק כולו. סמלי הדבר שמזכ"ל ההסתדרות יושב בכנסת מטעם המערך, ושוב, אין מדובר כאן ב"קבוצות לחץ" בלבד, אלא במנוף רב עוצמה שכוח טלטלתו רב והוא מסוגל לשנע את כל המהלך החברתי לפי "מצפן" קברניטיו. דוגמה אחת לעוצמת ההסתדרות אפשר לצטט מניסיון שרי האוצר, תחילה זה שכיהן בימי שלטון הליכוד ואחר כך זה שכיהן בתקופת ממשלת האחדות: כאשר ביקש יורם ארידור, שר האוצר מטעם הליכוד, מראשי ההסתדרות להסכים להקפאת תוספת שכר העובדים במשק בשיעור של 3% בלבד, נענה בסירוב, ולעומת זאת, בהנחיית המערך, נענו ראשי ההסתדרות להקפיא את תוספת השכר כדי 11% בעת כהונתו של שמעון פרס כראש ממשלת האחדות.

תאמרו, זוהי רק דוגמה אחת לעיוות שיטת הדמוקרטיה ואין בה כדי ללמד על הכלל, אך לא כן הדבר; ניצבים אנו לא לפני דוגמה אחת בלבד, אלא לפני תופעה חד-פעמית שאין לה אח ורע בשום משטר דמוקרטי בעולם. כל כולה, לדעת חוקרים בלתי משוחדים, מגלמת ההסתדרות אנומליה, יציר כלאיים, אנכרוניזם שעבר זמנו, תרכובת משונה של יסודות קוטביים - מעסיקים ומועסקים, חברות הון

והשקעה וקופות גמל למיניהן, מוסד "קפיטליסטי" לצד זכר לעקרונות סוציאליסטיים עמומים משכבר הימים. אפשר שכל לידתה של אנומליה זו היתה בתנאים הלא נורמליים בהם פעל המשק העברי בתקופת המנדט, במסגרת משטר עוין, ייתכן שכדי לעקוף את גזרות השלטון נאלצה תנועת הפועלים השלטת לכונן מעין "מדינה בתוך מדינה", ומה שלא ניתן לה לסוכנות היהודית, נציגתה הפורמלית של האוכלוסייה היהודית, לעשות מכוח סמכותה שלה, השתמשה בכלי לא "ממלכתי" זה לביצוע תוכניותיה, ואכן, אין ספק, שיש לייחס להסתדרות הישגים מפוארים בכל שדות הפעולה החיוניים בימי מסה ועברה, בימי משבר ושפל לציונות הבונה.

עם זאת, שורת ההיגיון מחייבת, שעם קום המדינה יחול שינוי ערכים גם לגבי מוסד זה. לדעת הכל לא ניתן עוד להמשיך בקיומם של שני "מלכים" המכהנים ב"כתר" אחד. ואכן, בראשית המדינה ניסרה בחלל האוויר סיסמת הממלכתיות, ביוזמתו ופרי רוחו של בן-גוריון, אלא שההכרזות הנאצלות לחוד והמציאות הקובעת לחוד, וכל עצמן לא היוו הסיסמאות הללו אלא כסות ליצר השלטון שלא דעך. הנה אמנם תוך כדי עריכת המסע הנלהב להשלטת הממלכתיות נהפך צה"ל לצבא העם כולו; הצבאות הפרטיים - הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י (אחר רצח ברנאדוט) - פורקו, אף-על-פי שהתהליך עורר בעקבותיו פולמוס ומורת רוח בחוגים מסוימים. כן הוכרז על כינון מערכת חינוך ממלכתי ועל ביטול הזרמים. ואולם מבט מעמיק יותר ב"מהפכה" שנתחוללה בקול ענות גבורה היה בו כדי לפקוח אפילו עיני תמימים ולהעמידם על הדברים לאשורם. אמנם הוכרז על ממלכתיות, אך עמה לא בטלה הפוליטיזציה. מפא"י שמרה בקפדנות רבה על ה"לטיפונדיות" המקודשות שלה. ריכוזם של מוסדות נפרדים ועצמאיים לכלל גוש מגובש אחד שירת בסופו של דבר נאמנה את המטרה הפוליטית של מפלגה זו.

בד בבד עם מסע ההתחסדות לקידום הדמוקרטיה בישראל נותרה בעינה "תורת השלטון" המפא"ית על טוהרתה, ובשל העיוורון שהכה רבים שלא היו אמונים על משטר דמוקרטי אמיתי, קיבלו רבים בלא עוררין את סיסמתו הידועה של בן-גוריון: "בלי חרות ומק"י!" ואכן, כמה מיוצאי האסכולה הרביזיוניסטית לשלוחותיה זכו להשתבץ, למשל, במערכת הביטחון או משרד החוץ והדיפלומטיה של ישראל?

החינוך הממלכתי אף הוא לא היה במידה רבה אלא עניין ערטילאי; שנים רבות בתקופת המנדט נלחמה הסתדרות המורים על עצמאותה הארגונית, אך בסופו של דבר נאלצה אף היא לכרוע ברך תחת מכבש מפלגת הפועלים; לבסוף נעשתה כפופה למפלגת השלטון וקיבלה עליה את מרותה.¹⁸

ואשר להסתדרות - בן-גוריון אף לא ביקש מעולם

18 יונתן שפירא, עילית ללא ממשיתים, ת"א, 1984, עמ' 68 ואילך, 1935-1932; הציונות מאסף כרך ה.

Iza Shazkansky and Alex Radian, "The Likud - Government and Domestic Policy Change", *The Jerusalem Quarterly*. No. 18. 1981

להחיל עליה את עקרון הממלכתיות. לא היה בדעתו לשמוט מידי מפלגתו קלף שלטון שאין לו תחליף, ומכוח האינרציה עומד המוסד הזה על מכונו עד היום. אמרנו כי בשעתו הצביע ז'בוטינסקי על הצורך לבטל את המונופול של ההסתדרות בשדה העבודה, ובתקופת המדינה עשתה תנועת החרות מפנה חד בגישתה האידיאולוגית והקימה בתוך ההסתדרות את סיעת "תכלת לבן", בניסיון לכבוש את ההנהגה מבפנים. במערכת בחירות אחת להסתדרות זכתה סיעה זו ב-28% בקירוב מכלל קולות החברים, אך בבחירות שלאחרי כן כבר ירד כוחה ל-21% בקירוב, ונראה,

כי כיום שוב לא ניתן להבקיע את המבצר המשוריין שטופח בידי מפלגת הפועלים במשך שנים רבות. אפילו יזכה הליכוד לרוב מוחלט בכנסת, ספק אם יעלה בידו לחולל שינוי במבנה ההסתדרות באמצעות חקיקה. דומה כי בעתיד הנראה לעין ייבצר מידו להיחלץ מן המלכוד הכפוי עליו בתוקף מורשת העבר, מה עוד שאין להעלות על הדעת אפשרות של מהפכה באקלים הפוליטי השורר במדינת ישראל כיום, אפילו תהא נכונות לכך מצד חוגים נרחבים של דעת הקהל. זוהי אכן הדילמה שבינתיים אין לה פתרונים. ■

תמיד יימצא הסודאני שימליץ בפני האסקימואים כיצד להתנהג בעתות של כפור ארקטי.

ס.ג. לץ